

Mag. Jelka Marin, Osnovna šola Martina Konšaka Maribor

METODA RECIPROČNEGA POUČEVANJA – pomoč pri razumevanju prebranega

UVOD

Pri veliko učencih s posebnimi potrebami, ki imajo primanjkljaje ali motnje na govorno-jezikovnem področju in/ali področju branja in pisanja in primanjkljaje na posameznih področjih učenja, ter pri otrocih s specifičnimi učnimi težavami na področju branja se, tudi ko usvojijo tehniko branja, pojavljajo težave z razumevanjem prebranega. Na žalost pa v praksi ugotavljam, da ima tovrstne težave tudi veliko otrok, ki sicer niso opredeljeni v nobeno zgoraj omenjeno kategorijo. Glede na individualne potrebe otroka in stopnje težav se delo na razumevanju prebranega lahko izvaja:

- a) na nivoju povedi:
  - razumevanje individualnega pomena besed glede na analizo konteksta besedila,
  - razumevanje invertiranih (preobrnjenih) časovnih konstrukcij,
  - razumevanje distantnih (malo oddaljenih) konstrukcij,
  - razumevanje jezikovnih pojmov in izrazov, pogosto uporabljenih v matematičnih učbenikih,
  - razumevanje vzročno-posledičnih odnosov v povedi,
  - razumevanje subjektno-objektnih odnosov v povedi,
  - razumevanje prebranega na nivoju povedi in kratkega odlomka;
- b) na nivoju besedila:
  - razumevanje dogajanja in sporočila,
  - določanje ključnih besed,
  - razumevanje povezav med osebami ali liki, dogodki itd.

METODA RECIPROČNEGA POUČEVANJA

Metoda spada med novejšje pristope za izboljšanje bralnega razumevanja. Avtorici Brown in Palincsar (1984) poročata o velikem izboljšanju razumevanja učencev, zlasti tistih z učnimi in bralnimi težavami. Bistvo strategije je v tem, da se učenci naučijo štirih spretnosti, ki izboljšajo metakognitivne sposobnosti razumevanja. Te so: napovedovanje vsebine, postavljanje vprašanj, pojasnjevanje in povzemanje vsebine.

Izhodišče predstavljata razvojna in kognitivna teorija. Ta metoda spodbuja samousmerjanje in samokontrolo, kar izboljša tudi motivacijo. Bolj kot sama izvedba strategije je

pomembno sodelovalno socialno okolje, v katerem se strategija izvaja. Temelji na teoriji Leva Vigotskega o »območju bližnjega razvoja«, katere temelj je tudi teorija »ekspertnega odra«, ki temelji na pomenu podpore odraslih pri učenju otrok (z odraščanjem se podpora vedno bolj umika). Pri strategiji je močan poudarek na pogovoru.

Avtorji svetujejo naslednjo pot: učiteljeva razlaga postopka strategije, učiteljevo modeliranje štirih dejavnosti razumevanja, učenci postopno prevzemajo učiteljevo vlogo v strukturiranem dialogu. Tudi učenci moderatorji se morajo na poučevanje dobro pripraviti.

Metoda recipročnega poučevanja kot pomoč pri razumevanju prebranega na nivoju besedila na primeru basni Muren in mravlje

Opisala bom uro dodatne strokovne pomoči, kjer se pri svojem delu vsakodnevno srečujem s težavami na področju razumevanja prebranega, kar je temeljna ovira pri delu z besedili. V praksi ugotavljam, da je opisana metoda primerna pri raznih vrstah besedil, tako umetnostnih kot neumetnostnih, pri vseh predmetih. Uporabna je za delo v oddelku, kjer je moderator učitelj, pozneje učenci, pri nivojskih urah pouka in pri individualnem delu z učencem. Sama sem predstavljeno metodo priredila in dopolnila s spoznanji Posokhove (2007), ki se poglobljeno ukvarja z bralno-napisovalnimi težavami otrok.

Poudariti je treba, da nekateri otroci potrebujejo veliko vaje, zato je potrebna vključenost in sodelovanje učitelja, staršev in morebitnega terapevta (logopeda) ali specialnega pedagoga, ki otroku nudi pomoč v šoli. Zato pred podrobnejšim opisom metodike dela z besedilom navajam nekaj splošnih priporočil za starše in učitelje:

- Priporočljivo je, da pred delom z otrokom sami preberejo besedilo (se seznanijo s stopnjo zahtevnosti vsebine, številom nastopajočih likov, odnosi, sporočilom, ključnimi besedami, težjimi besednimi zvezami, ki jih otrok morda ne bo poznal in jih bo treba predhodno razložiti, analizirati), da se lahko pripravijo za uvodni pogovor pred branjem.
- Odvisno od otrokovega individualnega stila učenja se mu lahko pomaga tudi tako, da npr. zgodbo (ali drugo besedilo) posnamemo na diktafon.
- Ustvarjanje čim več multisenzornih opor: poslušanje avdioposnetka, gledanje ilustracij v knjigi ali filma, posnetega po knjigi, branje besedila po krajših enotah, sprotne pogovori o vsebini prebrane enote, uporaba barvnih samolepljivih papirčkov

za označevanje pomembnih delov, uporaba fluorescentnih označevalcev za označevanje imen likov, ko se v besedilu pojavijo prvič, risanje in/ali izpolnjevanje grafičnih organizatorjev in podobne aktivnosti zelo pomagajo otrokom pri sledenju in razumevanju prebranega.

Za predstavitev sem izbrala primer basni, ki so zelo koristne za delo na razumevanju prebranega, ker so po navadi kratke, dobro ilustrirane, z omejenim številom nastopajočih likov in vsebujejo konkretno in koristno sporočilo oz. nauk. Razumevanje nauka je odvisno od razumevanja vsebine besedila.

Stopnje recipročnega poučevanja

1. Uvodni pogovor pred branjem

Otrok si ogleda naslovnico knjige, prebere naslov, jo lista, gleda ilustracije in se pogovarja z učiteljem (ali starši) o tem, kaj je tako izvedel o knjigi, katere misli ali občutke mu vzbuja in kaj predvideva. Učitelj ali roditelj, ki je predhodno prebral besedilo, ga sprašuje, zakaj tako misli in katera vprašanja v zvezi z vsebino se mu postavljajo. Glede na vsebino je priporočljivo otroka spomniti na njegove lastne izkušnje v neki situaciji in okoliščinah, njegovo počutje takrat, občutke, vonje, barve itd.

Na tej stopnji besedila ne beremo, temveč ga občutimo.

Pogovarjamo se o opažanjih, prvih vtisih, pričakovanjih in predpostavkah. Pri tem je treba otroka opozoriti, da pravzaprav ne vemo natančno, kaj se bo v zgodbi zgodilo, dokler je ne preberemo.

2. Branje zgodbe po krajših enotah (po kratkih odlomkih, pozneje krajša poglavja, če bere knjigo) z razlago neznanih besed

Učenec pri branju krajšega dela označuje (barvno podčrtuje, obkroža) neznane besede. Treba je opozoriti, da učenci velikokrat berejo hitro, nepozorno ali pa sploh ne vedo, katerih besed/pojmov ne poznajo. Zato mora učitelj (ali roditelj), ki je predhodno prebral besedilo, otroka opozoriti na njih in mu razložiti vse besede, izraze, besedne zveze, za katere meni, da so mu neznane ali nerazumljive. Če gre za predmet ali pojav, je najbolje razlago podkrepiti s slikovnim gradivom. Potem lahko otrok sestavlja povedi, v katerih se smiselno pojavlja nova beseda ali izraz. Uporaba novih pojmov v smiselnem kontekstu utrjuje njihovo razumevanje in zapornitev.

Pomembno je, da ima otrok čas za branje, da se ne mudi. Imeti mora občutek, da ima dovolj časa za branje vsakega odlomka in razmišljanje o prebranem. Po vsaki krajši smiselni celoti, ga zaustavimo pri branju in zastavimo vprašanja o prebranem.

3. Vprašanja

Z vprašanji spodbudimo k razmišljanju in preverimo razumevanje prebranega. Tudi učence spodbujamo k tvorjenju vprašanj.

Če se je v odlomku pojavil nov lik, otroka opomnimo, da njegovo ime/naziv označi s fluorescentnim označevalcem (kar mu bo pozneje olajšalo obnovo vsebine).

4. Povzemanje

Ob vodenem pogovoru. Pri vsakem odlomku se lahko zalepi barvni papirček, na katerem je v eni povedi formulirana glavna misel tega dela (učencu pri tem pomagamo ali pa jo oblikuje sam).

5. Napoved novega odlomka (nekajminutni odmori)

Odmori med branjem so izpolnjeni s pogovorom o prebranem, obnovo z lastnimi besedami, razmišljanjem o novih likih, ki so se pojavili v vsebini. Zaželeno je, da se o novem liku, čim se pojavi, na kratko pogovorimo (ali si otrok predstavlja, kako je ta lik videti, kakšen je prvi vtis lika na otroka, kakšna bo njegova vloga v zgodbi ipd.). Pri tem otroka spodbujamo z multisenzornimi mentalnimi dražljaji (priklic vonjev, barv, zvokov itd.: Ali si lahko predstavljaš veliko mravljišče? Kaj bi občutil, če bi se ga dotaknil? Lahko občutiš, kako zapeče, ko te mravlja ugrizne? Kako se oglašajo muren? Predstavljaš si poletno noč, ko je vse tiho in na travniku slišiš murna!).

Prav tako naj učitelj ali roditelj pomaga oblikovati otrokovo razumevanje pravkar prebranega odlomka s svojimi besedami: »Torej! Muren je trpel hudo lakoto in šel ... Mravljam to verjetno ne bo všeč! Preberiva naprej, da vidiva, kaj se bo zgodilo.« In vprašanja: »Misliš, da je bilo prav, da je muren poletel samo godel in pel? Zanima me, kaj bodo naredile mravlje. Kako se bodo odzvale na murnovo razlago? Če bi bil ti mravlja, kaj bi naredil?« Otroka tako spodbujamo k predvidevanju tistega, kar šele sledi. Pri tem si lahko ogleduje ilustracijo, ki prikazuje dogodke v naslednjem odlomku.

BASEN Muren in mravlje – primer iz prakse

1. Uvodni pogovor – po zgoraj navedenih priporočilih, ki jih lahko prirejamo glede na besedilo, potrebe učenca
Ogledala sva si naslovnico, sličice murna in mravljišča v naravi.
Poslušala sva oglašanje murna, da se je spomnil, da ga je že slišal, in sva lahko razvila pogovor (<http://www.youtube.com/watch?v=CQFEY9RIRJA>).
2. Branje po krajših delih;
3. Spodbuda z vprašanji;

4. Povzemanje;

5. Napoved novega odlomka – (priporočila zgoraj, lahko prirejena)

Bilo je pozimi in hud mraz je pritiskal. Mravlje, ki so si nabrale poleti dovolj živeža, so udobno prebivale v svojem domovanju. Muren pa, ki se je zaril v zemljo, je trpel lakoto in je zmrzoval.

Razlaga:

mrz je pritiskal = bilo je zelo mrzlo, bila je huda zima
živež = hrana

je trpel lakoto = bil je zelo lačen, ni imel nič hrane

Primeri vprašanj (nekatera postavljajo učenci, nekatera učitelj):

Kdaj se zgodba dogaja? Kakšno je vreme pozimi? Naštej še druge letne čase, ki sestavljajo eno leto. Razmisli, kje se zgodba dogaja. Kdo nastopa v basni? Kje živijo mravlje? Kje živi muren? Kdo je trpel lakoto? Zakaj je muren zmrzoval? Predvidevaj, kaj bo naredil muren.

Mravlje so si poleti nabrale hrano za zimo. Muren je zmrzoval in bil lačen.

Tedaj se privleče ves mršav k mravljam in jih prosi živeža, rekoč: »Ljube sosede, huda zima je, dajte mi malo jesti, da se nekoliko okrepcam, sicer poginem od lakote. Nič živeža nimam.«

Razlaga:

ves mršav = zelo suh, ves shujšan

okrepcam = malo najem, da se bom bolje počutil

poginem = umrem

Primeri vprašanj:

Kdo se je privlekel k mravljam? Zakaj? Zakaj je bil muren ves mršav? Kako se je počutil? Česa je prosil mravlje? Česa se je bal? Je bila njegova prošnja mravljam všeč?

Muren je prosil mravlje za hrano. Bal se je, da bo poginil od lakote.

Mravlje pa so ga vprašale: »Hm, kje pa si bil s svojo pametjo poleti? Zakaj si takrat nisi pripravil živeža za zimo?«

Muren jim kratko odvrne: »Nisem utegnil.«

Razlaga:

kje pa si bil s svojo pametjo poleti = zakaj nisi poleti razmišljal o hrani za zimo, o čem si mislil poleti, kaj si delal poleti

nisem utegnil = nisem imel časa

Primeri vprašanj:

Kaj so mravlje vprašale murna? Zakaj so ga to vprašale? Kaj jim je odgovoril? Razmisli, v kakšnem položaju bi bil muren, če bi si poleti nabral hrano za zimo. Kakšen se je zdel murnov odgovor mravljam?

Mravlje so murna vprašale, zakaj si ni poleti nabral hrane. Muren ni utegnil nabirati hrane za zimo.

Mravlje: »Nisi utegnil? Kaj si pa delal?«

Muren: »Poleti sem godel in pel.«

Razlaga:

godel = igral

Primeri vprašanj:

Kaj je muren počel poleti? Zakaj? Si že kdaj slišal murna, kako gode? Kdaj si ga slišal? Kako si se počutil ob njegovem oglašanju? Misliš, da mu bodo mravlje pomagale? Kaj bi storil ti, če bi bil mravlja?

Muren je poleti godel in pel.

Mravlje pa se nasmehnejo in mu rečejo: »Tako? Že dobro! Če si poleti godel in pel, pa pozimi pleši!« in mu pred nosom zapro vrata.

Kdor ne dela, naj tudi ne je!

Primeri vprašanj:

Kaj so mravlje rekle murnu? Razmisli zakaj. Ali so mu dale kaj živeža? Povej, zakaj misliš, da so tako ravnale. Kako bi ravnal ti? Kdaj bi moral muren razmišljati o hrani za zimo? Zakaj že takrat?

Preberi še enkrat zadnjo poved! Kako jo razumeš? Poznaš še kak pregovor?

Mravlje rečejo murnu, naj sedaj pleše. Zaprejo mu vrata pred nosom.

Kdor ne dela, naj tudi ne je!

Razlaga:

Poleti je bilo dovolj hrane, da bi si jo muren lahko nabral in shranil za zimo. Bil je len in je raje godel in pel. Če imamo možnost nekaj narediti, to naredimo, da ne bomo pozneje v težavah (npr.: če imamo zemljo, obdelujmo vrt, da bomo pridelali hrano; v šoli delamo in se učimo, da bomo nekoč imeli poklic in službo, da bomo zaslužili za svoje življenje ...)

Če pouk zasnujemo tako, postane branje aktivni proces, v katerem se zagotavlja razumevanje prebranega. Ko je zgodba/besedilo prebrana v celoti, je na papirčkih napisano bistvo celotne vsebine, kar olajšuje njeno obnovo.

- Mravlje so si poleti nabrale hrano za zimo. Muren je zmrzoval in bil lačen.
- Muren je prosil mravlje za hrano. Bal se je, da bo poginil od lakote.
- Mravlje so murna vprašale, zakaj si ni poleti nabral hrane. Muren ni utegnil nabirati hrane za zimo.
- Muren je poleti godel in pel.
- Mravlje rečejo murnu, naj zdaj pleše. Zaprejo mu vrata pred nosom.
- Kdor ne dela, naj tudi ne je!

6. Pogovor o prebranem – dodano

Najprej naj otrok odgovarja na vprašanja, namenjena izboljšanju razumevanja konkretne vsebine prebranega. Nato se pogovarjamo o splošnem smislu oz. o sporočilu, nauku ali bistvenem problemu zgodbe. V tem delu se vračamo k vprašanjem iz

uvodnega pogovora o otrokovih vtisih, predvidevanjih, pričakovanjih in ugotavljam, kaj je bilo pravilno in kaj drugače, če so se pričakovanja izpolnila. V sklepnem pogovoru tudi poglobljeno analiziramo like in njihovo vedenje, ravnanje v določenih situacijah. Sama pri delu velikokrat uporabljam grafične organizatorje, s katerimi učenci lažje in uspešnejše povzamejo bistvo besedila. Tak pristop pa jih tudi bolj motivira za delo. Primer:

UČINKOVITOST METODE RECIPROČNEGA POUČEVANJA

Recipročno poučevanje pomaga učencem pri strukturiranju mentalne predstave besedila, ki je bistvena pri razumevanju. Uspešno razumevanje je odvisno od sposobnosti bralca, da zna uporabiti metakognitivne strategije za osmišljanje besedila: ločiti bistveno od nebistvenega, povzeti informacijo v besedilu, sklepati, postavljati vprašanja, preverjati razumevanje besedila. Pri razumevanju besedila mora biti bralec sposoben uporabiti predznanje in povezati različne metakognitivne strategije – tega učenci z učnimi težavami ne morejo, zato je recipročno poučevanje primerna pomoč.

LITERATURA

Pečjak, S. in A. Gradišar (2012). Bralne učne strategije. Ljubljana. Zavod RS za šolstvo.
 Posokhova, I. (2007). Kako pomoči djetetu s teškočama u čitanju i pisanju: praktični priručnik. Buševac: Ostvarenje.
 Ropič, M. idr. (2008). Učinkovitost metode recipročnega poučevanja v 5. razredu osnovne šole. Revija za elementarno izobraževanje št. 1-2, str. 55–63. Maribor: UM Pedagoška fakulteta.
 Slovenske basni in živalske pravljice (2005). A. Bolhar. (ur.) Ljubljana: Mladinska knjiga.